

LUNDS
UNIVERSITET

Lesbiskt föräldraskap och bevarad heteronormativitet

En undersökning som med hjälp av den heteronormativa
matrisen analyserar hur staten upprätthåller heteronormativitet

Lina Carling

Avdelningen för mänskliga rättigheter
Historiska institutionen
Kurskod: MRSG31
Vårterminen 2019
Handledare: Andreas Tullberg
Omfång: 10 513 ord

Abstract

I den här uppsatsen presenteras den heteronormativa matrisen, en teori som är baserad på Judith Butlers heterosexuella matris och tidigare studier på heteronormativitet. Den framtagna heteronormativa matrisen bygger på normer om tvåsamhet, kärlek och reproduktion, och är utgångspunkten i uppsatsen för att diskutera heteronormativitet. Hur normerna i den heteronormativa matrisen upprätthålls av staten är ett av uppsatsens huvudsakliga fokus. Genom att undersöka hur den svenska staten reglerat lesbiska kvinnors rätt till assisterad befruktning och erkännande av föräldraskap, identifieras de styrningsmekanismer som återskapar och upprätthåller heteronormativitet i samhället. Materialet som analyseras är ett betänkande av lagutskottet och föräldrabalken.

Uppsatsens syfte är att bidra till en fördjupad förståelse för samspelet mellan normerna om heterosexualitet, tvåsamhet, kärlek och reproduktion. Resultatet av undersökningen är att den heterosexuella normen har skapat den heteronormativa matrisen, och bidrar fortfarande till att forma heteronormativitet. Däremot inkluderas idag fler sexualiteter i heteronormativiteten, eftersom normativitetens yttre gränser har vidgats. Genom att bland annat ge lesbiska tillgång till assisterad befruktning möjliggör staten för deras inkludering i den heteronormativa matrisen. På så vis kontrollerar staten lesbiska på ett sätt som både erkänner och infriar deras rättigheter, samtidigt som normer om heterosexualitet upprätthålls.

Nyckelord: lesbisk, rättigheter, assisterad befruktning, föräldraskap, staten, lagar, styrningsmekanismer, heteronormativitet.

Innehållsförteckning

Inledning	4
Problemformulering, syfte och frågeställningar	4
Tidslinje - lesbiskas rättigheter	6
Material	7
Avgränsningar	8
Tidigare forskning	10
Heterosexualitet	10
Tvåsamhet	12
Kärlek	13
Reproduktion	14
Min undersökning i förhållande till den tidigare forskningen	16
Teori och Metod	17
Den heteronormativa matrisen	17
Disciplinering och normalisering	21
Lesbiskt föräldraskap och bevarad heteronormativitet	23
Tvåsamhet	23
Kärlek	25
Reproduktion	26
Heterosexualitet	31
Avslutande diskussion	36
Referenslista	42

Inledning

Idén till min uppsats fick jag när jag läste artikeln ”Välfärdsstaten och den obligatoriska heterosexualiteten” av Carin Holmberg. I den analyserar Holmberg heterosexualiteten som ett politiskt maktsystem. Hon menar att staten i Sverige tvingar in medborgarna i en heterosexuell norm¹, att heterosexualiteten institutionaliseras och att den genomsyrar samhället.² Sedan Holmberg skrev sin artikel år 1993 har rättigheterna för homosexuella i Sverige ständigt utvecklats och förbättrats. För att bara nämna en del exempel kan homosexuella idag ingå äktenskap, vara samboende och genomgå assisterad befruktning, vilket inte var lagligt 1993.³ Å ena sidan har framgången för homosexuellas rättigheter gjort att heterosexualiteten inte längre än den enda sexualiteten som erkänns av staten. Å andra sidan har heterosexualiteten i högsta grad varit en del i att utforma andra normer, vilka fortfarande har en stark ställning i samhället. Av den anledningen är jag intresserad av att undersöka om Holmbergs slutsats, att heterosexualiteten görs obligatorisk av staten, fortfarande kan appliceras i dagens samhälle.

I min uppsats kommer jag att problematisera den heterosexuella normen, i den svenska kontexten. I uppsatsen kommer jag att fokusera på normer om heterosexualitet, tvåsamhet, kärlek och reproduktion, och hur de förhåller sig till varandra. Genom att undersöka hur lesbiska kvinnors rätt och möjlighet till föräldraskap via assisterad befruktning regleras, vill jag ta reda på vilka normer som cementeras av staten. I den avslutande diskussionen återkommer jag till Holmbergs analys för att diskutera vilken roll heterosexualiteten har idag.

Problemformulering, syfte och frågeställningar

Traditionella föreställningar kring sexualitet, kön och familjebildning är idag inte ett utforskat forskningsområde, snarare ett fält inom vilket flera olika normer har synliggjorts och problematiseras. Några av de normer som har lyfts fram berör

¹ Begreppet ”norm” förklarar jag i teoriavsnittet på sida 18.

² Holmberg, Carin, Välfärdsstaten och den obligatoriska heterosexualiteten, *Sociologisk forskning*, vol. 30 nr. 4, 1993: 56-67, s. 57, 65.

³ Se bland annat äktenskapsbalk (1987:230) och lag (2006:351) om genetisk integritet m.m..

heterosexualitet, tvåsamhet, reproduktion och kärlek. Dessa normer kommer att utgöra grunden för mitt arbete, och är valda ur läsningen av tidigare forskning som presenteras närmre i kommande avsnitt.

Numera råder det en viss konsensus kring att lesbiska kvinnor i parrelationer är de hbtq-personer⁴ som gynnats mest av 2000-talets statliga regleringar av lagar som rör familjbildning och reproduktion.⁵ Samtidigt har lesbiska kvinnor varit de inom hbtq-rörelsen som historiskt sett varit mest osynliggjorda i samhället.⁶ Är det då möjligt att lesbiska plötsligt är de som drar mest fördel av nya lagar som berör homosexuella? Varför i sådana fall? Det händer att begreppet homonormativitet förekommer i diskussioner om bland annat normativitet i homosexuella relationer. Begreppet syftar till homosexuellas assimilering in i ett heteronormativt system genom att bete sig, vara och handla i linje med vad som normativt uppfattas som ett högst önskvärt liv.⁷ Betyder det att lesbiska kvinnor är de som anpassar sig bäst efter rådande normer, om det är de som gynnats mest av nya lagar? Har lesbiska kvinnor haft möjlighet att välja normativiteten, eller kontrolleras de in i den av en reglerande stat? Dessa övergripande funderingar kommer jag att återkomma till i uppsatsens sista del. Men jag väljer att lämna kvar begreppet homonormativitet här. Den teori som jag istället kommer att utgå ifrån för att diskutera lesbiska kvinnors möjliga anpassning i ett heteronormativt system, presenteras i teoriavsnittet.

Syftet med min undersökning är att bidra till en fördjupad förståelse för samspelet mellan normer om heterosexualitet, tvåsamhet, kärlek och reproduktion. Jag vill undersöka hur dessa normer skapas och upprätthålls av staten i det svenska samhället. Det kommer jag att göra genom att undersöka statlig reglering av

⁴ Hbtq-personer är ett samlingsbegrepp, och en förkortning av homosexuella, bisexuella, trans- och queer-personer.

⁵ Dahl, Ulrika, Becoming fertile in the land of organic milk: lesbian and queer reproductions of femininity and motherhood in Sweden, *Sexualities*, vol. 21 nr. 7, 2018:1021-1038, s. 1026.

⁶ Holmberg, 1993, s. 57, 59; Rydström, Jens, Legalizing love in a cold climate: the history, consequences and recent developments of registered partnership in Scandinavia, *Sexualities*, vol. 11 nr. 1/2, 2008:193-226, s. 203-204.

⁷ Andersson, Catrine, *Hundra år av tvåsamhet: äktenskapet i svenska statliga utredningar 1909-2009*, Lund: Arkiv förlag, 2011, s. 63; Weissman, Anna L, Repronormativity and the reproduction of the nation-state: the state and sexuality collide, *Journal of GLBT family studies*, vol. 13 nr. 3, 2017: 277-305, s. 293-294.

lesbiska kvinnors tillgång till assisterad befruktning samt möjlighet att få sitt föräldraskap erkänt. Eftersom det berör alla normer som omfattas av min teori, är assisterad befruktning för lesbiska par ett relevant område för min undersökning. Utifrån mitt syfte har jag formulerat följande frågeställningar:

- På vilka normativa grunder vilar lesbiska kvinnors juridiska rättigheter att genomföra assisterad befruktning och få sitt föräldraskap erkänt?
- Reproduceras dessa normer även genom de nya lagar som skapats för att inkludera och utvidga lesbiska kvinnors rättigheter, och i sådana fall hur?

Tidslinje - lesbiskas rättigheter

I tidslinjen presenterar jag några händelser inom svensk politik som är relevanta för min undersökning. Händelserna som jag valt ut berör på olika sätt lesbiskas rättigheter gällande relationer och familjebildning. Tidslinjen fyller två funktioner. För det första är den tänkt att ge en översiktlig bakgrund över hur lesbiskas rättigheter förändrats över tid. För det andra ger tidslinjen en grundförståelse inför läsningen av den tidigare forskningen.

1987 - Samkönad samlevnad blir lagligt. Homosexuella par kunde alltså bli sambos. Lagen var den första i världen som juridiskt erkände samkönade parrelationer.⁸

1995 - Homosexuella par får registrera sitt partnerskap. Lagen om registrerat partnerskap kallas också för partnerskapslagen, och var en särlagstiftning för homosexuella. Den gav homosexuella registrerade par nästan samma juridiska rättigheter och skyldigheter som gifta heterosexuella par. Den största skillnaden var att registrerade partners inte fick adoptera eller genomföra assisterad befruktning.⁹

2003 - Homosexuella par får prövas som adoptivföräldrar.¹⁰

⁸ Andersson, Catrine, Governing through love: same-sex cohabitation in Sweden, *Sexualities*, vol. 20 nr. 5-6, 2017: 604-621, s. 605; Rydström, 2008, s. 196.

⁹ Andersson, 2017, s. 605; Holmberg, 1993, s. 59, 61, 65.

¹⁰ Bet. 2004/05:LU25 Assisterad befruktning och föräldraskap, s. 5.

2004 - Lagutskottets betänkande om assisterad befruktning och föräldraskap publiceras. Utskottet anser att lesbiska par ska få tillgång till assisterad befruktning enligt svensk lag.¹¹

2005 - Lesbiska får genomgå assisterad befruktning i Sverige. I föräldrabalken kap 1 tillkom 9 § som reglerar föräldraskapet för lesbiska par vid assisterad befruktning.¹²

2006 - Lagen (1984:1140) om insemination och lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen, som reglerade assisterad befruktning, ersätts av en ny lag. Den nya lagen är Lag (2006:351) om genetisk integritet m.m..

2007 - Staten publicerar den offentliga utredningen SOU 2007:17 Äktenskap för par med samma kön: Vigselfrågor. Den är ett betänkande av Äktenskaps- och partnerskapsutredningen, där införandet av könsneutralt äktenskap diskuteras.¹³

2009 - Könsneutralt äktenskap blir lag, och homosexuella par kan för första gången gifta sig i Sverige. Tillägg i föräldrabalken, en lesbisk kvinnas partner kunde, förutom sambo och registrerad partner, också vara hennes fru.¹⁴

2016 - Ensamstående kvinnor får rätt att genomgå assisterad befruktning.¹⁵

Material

Materialet som jag ska analysera är ett betänkande (2004/05:LU25) av lagutskottet, och föräldrabalken (1949:381). Mitt material är passande för min undersökning av två anledningar. För det första är det statliga texter, vilket hjälper mitt syfte att undersöka hur staten upprätthåller normer genom reglering av lesbiskas rättigheter. För det andra är materialet lämpligt att undersöka utifrån mina forskningsfrågor.

Den första frågan handlar om att undersöka vilka normer som legat till grund för att lesbiska fick tillgång till assisterad befruktning, samt erkännande av

¹¹ Bet. 2004/05:LU25, s. 1.

¹² SFS 2005:443, Lag om ändring i lagen (1984:1140) om insemination; SFS 2005:434, Lag om ändring i föräldrabalken.

¹³ SOU 2007:17 Äktenskap för par med samma kön - Vigselfrågor: Betänkande av Äktenskaps- och partnerskapsutredningen.

¹⁴ Andersson, 2017, s. 605; SFS 2009:254, Lag om ändring i föräldrabalken.

¹⁵ SFS 2016:18, Lag om ändring i lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m..

föräldraskap. För att besvara det kommer jag att analysera lagutskottets betänkande ”Assisterad befruktning och föräldraskap”. Lagutskottet behandlar en proposition från regeringen som föreslår att lesbiska par ska få tillgång till assisterad befruktning enligt svensk lag. Betänkandet är en del av det förarbete som ledde fram till att lesbiska inkluderades i lagen (1984:1140) om insemination och i lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen.¹⁶ Riksdagens olika utskott är förberedande organ. Utskottens ledamöter behandlar en fråga och presenterar sedan ett förslag till beslut. Utskottets förslag är det som riksdagens ledamöter tar ställning till.¹⁷ Det betyder att ett betänkande innehåller mer resonering och argumenterande text än den slutgiltiga lagen, vilket är det jag vill analysera för att komma åt underliggande normer.

Med den andra frågan vill jag undersöka om de normer som lagändringen vilar på också reproduceras i de nya lagarna, där lesbiska bland annat har rätt att få sitt föräldraskap erkänt. Jag har valt föräldraskapen som material för min undersökning, eftersom varje lagändring som reglerar möjliga sätt att skaffa barn också har krävt ändringar i den. Föräldraskapen är en lag som idag ger lesbiska kvinnor möjligheter att få sitt föräldraskap erkänt. Därför är det passande att undersöka om den samtidigt återskapar de normativa föreställningar som lesbiskas inkludering bygger på.

Avgränsningar

Till en början hade jag som avsikt att i min undersökning analysera en av statens offentliga utredningar (SOU 2007:17), om införandet av könsneutralt äktenskap. Samtidigt var jag fast inställd på att mitt fokus skulle vara på lesbiska kvinnor. Medan min problemformulering och mitt syfte tog form insåg jag att dessa inte var helt kompatibla med det tilltänkta materialet, vilket fick mig att tänka om. Jag bestämde mig för att leta fram material som explicit berör lesbiska kvinnor, och hittade det betänkandet av lagutskottet som jag valt för min undersökning och

¹⁶ Bet. 2004/05:LU25, s. 1.

¹⁷ Sveriges riksdag, Så arbetar utskotten, 2019, <https://www.riksdagen.se/sv/sa-funkar-riksdagen/arbetet-i-riksdagen/sa-arbetar-utskotten/> (Hämtad 2019-05-30).

analys. I läsningen av betänkandet upptäckte jag att det var relevantt att också inkludera föräldrabalken till mitt material, eftersom varje lagändring kring olika sätt för människor att skaffa barn också krävt justeringar i den.

I min uppsats har jag valt att skriva specifikt om lesbiska kvinnor, istället för homosexuella eller hbtq-personer i vidare bemärkelse. Det har inte endast varit en fråga om att begränsa undersökningens omfång, utan det har också varit ett aktivt val från min sida att framhäva lesbiska kvinnor inom forskningen. Generellt sett har kvinnor i samhället en lägre ställning än män, eftersom samhällsstrukturen i grunden är patriarkal. Kvinnor är alltså underordnande män, vilket bland annat visar sig när kvinnor behöver jobba hårdare, och under längre tid, för att få sina rättigheter infriade. Detta gäller även inom gruppen hbtq-personer, vilket har lett till att lesbiska kvinnor successivt osynliggjorts, även i frågor och diskussioner som berör homosexuella. Historiskt sett har mansdominansen inom hbtq-rörelsen lett till att lesbiska startat upp egna separatistiska grupper. Lesbiska feminister och aktivister har ibland lobbats mot instiftandet av lagar som varit tänka att stärka homosexuellas rättigheter. Anledningen har varit att de ansett att lagarna återskapar patriarkala strukturer, eller att argumenten bakom instiftandet av lagarna enbart berört homosexuella män. Inte ens i svenska statens offentliga utredning om homosexuellas situation i Sverige från 1984 (SOU 1984:64) berörs specifikt situationen för lesbiska kvinnor.¹⁸ Jag vill av den anledningen lyfta fram lesbiska i min studie, för att synliggöra en grupp som annars ofta förblir marginaliserad.

¹⁸ Holmberg, 1993, s. 57, 59; Rydström, 2008, s. 203-204.

Tidigare forskning

Syftet med min undersökning är att skapa förståelse för hur en del utvalda normer samspelar, och hur de upprätthålls av staten. Det kommer jag göra genom att undersöka hur staten reglerar lesbiska kvinnors rätt till assisterad befruktning och erkänt föräldraskap. Därför har jag valt att dela upp avsnittet om tidigare forskning efter de normer som jag i min undersökning kommer att studera. Det som jag har varit intresserad av i läsningen av den tidigare forskningen är vilka normer och diskurser som skapats och reproducerats av staten och i samhället, om lesbiska kvinnors rätt och möjlighet till familjebildning. Uppdelningen är baserad på de teman som jag i läsningen av den tidigare forskningen har identifierat som mest framträdande. Följande rubriker kommer att ingå i forskningsöversikten: heterosexualitet, tvåsamhet, kärlek och reproduktion. Tillsammans menar jag att de utgör grunden för ett idealt liv.

Studierna som presenteras har publicerats mellan 1993 och 2018, och lagstiftningen har under den tiden sett olika ut. Detta kommer inte påverka i vilken utsträckning jag kan använda mig av den tidigare forskningen, eftersom normer och diskurser är det jag intresserar mig för i studierna. Materialet som jag presenterar i forskningsöversikten har jag valt av två anledningar. Dels för att flera av författarna använt statliga texter i sin analys, och dels för att de olika diskurser som har analyserats i dem alla ingår i samma normativa ramverk. Eftersom materialet i min undersökning är statliga texter, och jag använder mig av samma normativa ramverk, kommer den tidigare forskning som presenteras vara till hjälp inför min undersökning.

Heterosexualitet

Carin Holmberg menar att heterosexualitet är ett politiskt maktsystem som används av staten för att institutionalisera och upprätthålla en heterosexuell norm. Genom att reglera homosexuella parförhållanden, samtidigt som en heterosexuell livsstil uppmuntras av staten genom lagstiftning som gynnar det heterosexuella

äktenskapet och föräldraskapet, förstärker välfärdsstaten heterosexualiteten som norm för ”det goda livet”. Enligt Holmberg hade utformningen av det registrerade partnerskapet det heterosexuella äktenskapet som mall. Eftersom lagen ännu inte trätt i kraft då artikeln skrevs, utgjorde endast själva lagförslaget hennes underlag för att kommentera det registrerade partnerskapet.¹⁹ Holmbergs antagande bekräftas av Jens Rydström flera år senare. Samtidigt pekar Rydström ut en väsentlig skillnad mellan det registrerade partnerskapet och det heterosexuella äktenskapet. Trots likheten i deras utformning var ceremonin för det registrerade partnerskapet mycket mer formell än för det heterosexuella äktenskapet, där ceremonin var mer högtidligt formulerad. Rydström tar bland annat upp som exempel att medan det *konstaterades* att det samkönade paret blivit registrerade partners, så *förklarades* det heterosexuella paret som man och fru.²⁰ Ytterligare ett antagande som Holmberg gör i sin analys av partnerskapslagen handlar om att skydda det heterosexuella äktenskapet. Bilden av äktenskapet som en naturgiven heterosexuell institution, menade Holmberg, riskerades att suddas ut om homosexuella juridiskt också skulle tillåtas bli föräldrar. Det menar hon är anledningen till varför det registrerade partnerskapet inte gav homosexuella rätt till insemination och adoption.²¹

Att se heterosexualiteten som ett politiskt maktsystem är, enligt Holmberg, en grundförutsättning för att förstå mäns makt i samhället. Den dåvarande lagen om insemination ansågs vara en ersättning för det heterosexuella samlaget, om mannen var steril, vilket Holmberg menar framställde barn som en manlig rättighet. Lagen om insemination bekräftade också den heterosexuella normen, eftersom den endast gällde för heterosexuella gifta par och sambos.²² Ulrika Dahl menar att även den nya lagen, som tillåter att lesbiska kvinnor genomgår insemination, är heteronormativ i sin utformning. Det är, enligt Dahl, på grund av att regleringen av hur många försök till insemination som tillåts av staten baseras

¹⁹ Holmberg, 1993, s. 57, 60-61, 64-65.

²⁰ Rydström, 2008, s. 206-207.

²¹ Holmberg, 1993, s. 65.

²² Holmberg, 1993, s.57, 62.

på en heterosexuell definition av infertilitet.²³ Mäns makt i samhället, i kombination med den heterosexuella normen, har också gjort att lesbiska traditionellt sett osynliggjorts i samhället i jämförelse med bögar. Holmberg belyser att statens offentliga utredning om homosexuellas situation i samhället (SOU 1984:63) inte diskuterar situationen för lesbiska kvinnor. Även i argumentationen för homosexuellas rätt till samlevnad låg fokus endast på homosexuella män. Ett argument var till exempel att lagen skulle bidra till att begränsa spridningen av AIDS och HIV.²⁴ En följd av att frågan om AIDS genomsyrade de flesta hbtq-grupperna, var att endast bögar blev synliggjorda i den politiska diskursen. Det ledde till att flera lesbiska separatistiska rörelser skapades på 80-talet, och i förlängningen också till att lesbiska kvinnor såg lagen om registrerat partnerskap som ett manligt projekt.²⁵

Tvåsamhet

Rydström skriver om framväxten av partnerskapslagen i Sverige, som först gjorde det möjligt för samkönade par att ingå i en äktenskapsliknande relation, och hur utformningen av den förstärkt tvåsamhetens status i samhället. Han belyser hur fokuset på införandet av ett registrerat partnerskap förstärkte tvåsamhetens position som det enda alternativet, genom att lyfta fram exempel ur Vänsterpartiets politik. Från att ha lagt fram 11 propositioner till riksdagen om kollektiv samlevnad mellan 1973 och 1986, gick Vänsterpartiet helt över till att bedriva politik om parrelationer. Rydström menar att det inte enkelt går att avgöra om införandet av det registrerade partnerskapet för samkönade par var en revolutionär förändring, eller ett exempel på hur staten genom acceptans kontrollerar sina medborgare. Risken med lagen, menar han, var att det bland hbtq-personer skulle uppstå en tvåsamhetshierarki. Denna hierarki skulle kunna ge upphov till allvarlig marginalisering av de hbtq-personer som inte passade in i tvåsamheten och därav framstod som ”dåliga” homosexuella.²⁶

²³ Dahl, 2018, s. 1022.

²⁴ Holmberg, 1993, s. 57, 59.

²⁵ Rydström, 2008, s. 203-204.

²⁶ Rydström, 2008, s. 194-196, 214-216.

Även Catrine Andersson skriver om tvåsamhetens stärkta ställning i samhället. Andersson menar att tvåsamhet har kommit att ersätta heterosexualitet som det viktigaste kriteriet för den goda relationen, och därför är det genom tvåsamheten som diskursiva uttryck i heteronormativitet numera bäst kan belysas. Familjepolitiken blev under 1900-talet mer framträdande, och i den politiska diskursen framhövdes att familjen var det som samhället bygger på. I samband med detta förändrades äktenskapets särställning till att utgöra en slags relationshierarki, menar Andersson. Införandet av först det registrerade partnerskapet, sedan det könsneutrala äktenskapet, menar hon har bidragit till att äktenskapsbegreppet skiftat från att handla om heterosexualitet till att handla om tvåsamhet. Äktenskapet som vilar på tvåsamhet, som i sin tur vilar på en heteronorm, är fortfarande det som skyddar statliga diskurser och utgör grunden för ett fungerande samhälle, skriver Andersson.²⁷

Kärlek

I en studie av politiska kärleksdiskurser i Sverige visar Andersson hur konceptet kärlek användes som en normaliserande faktor för statlig inkludering och reglering av samkönade par. I samband med införandet av samlevnadslagen, som var den första lagen att reglera samkönade relationer, började kärlek användas i politiska samtal och diskussioner om samkönade par. I processen att normalisera homosexualitet ville man visa att en homosexuell relation bestod av *mer än bara attraktion*, men resultatet av det blev att nya uppdelningar skapades. Samtidigt som en godtagbar homosexuell identitet formulerades genom att koppla den samman med kärlek, frånkopplades också sex och sexualitet från denna legitima homosexualitet. Kärlek kom att bli beviset på normalitet och autenticitet i skapandet av en legitim och ”äkta” homosexuell identitet. Sedan konceptet kärlek blev del av den politiska diskursen, menar Andersson, har det kommit till att bli ett nödvändigt kriterium för inkludering i samhället. Men kärleksdiskursen för med sig problematik eftersom den skapar hierarkier och ett tydligt innanför-/utanförskap, där andra relationer utesluts. På det sättet är kärlek ett verktyg för

²⁷ Andersson, 2011, s. 167, 174, 177.

staten att definiera och kontrollera de accepterade relationerna. Ytterligare en följd av att enbart *en* homosexuell identitet normaliseras, enligt Andersson, är att det sätts heterosexuella gränser för det accepterade samkönade paret. Andersson menar att antaganden om den autentiska homosexuella läggningen är inkluderade i begreppet heteronormativitet, vilket förklarar varför det i den könsneutrala äktenskapslagen också kvarstår en heterosexuell norm.²⁸

Reproduktion

Dahl undersöker samband mellan fertilitet, femininitet och moderskap inom icke-heterosexuell reproduktion. I centrum för den icke-normativa reproduktionen, menar hon, finns samkönade lesbiska par. Däremot är det inte alla lesbiska par som gynnas av det senaste århundradets lagändringar som rör reproduktion. De lesbiska som prioriteras av lagen, menar Dahl, är vita, fertila, cis-könade²⁹, och högutbildade medelklasskvinnor. Det leder, enligt henne, till att andra icke-normativa typer av fertilitet, femininitet och föräldraskap osynliggörs, även inom icke-heterosexuell reproduktion. Dahl tar bland annat upp juridiska och medicinska begränsningar kopplade till genus, socioekonomisk status och rasifiering som något icke-normativ reproduktion fortfarande bidrar till att upprätthålla. Samtidigt kan icke-normativ reproduktion, enligt Dahl, vara en väg att sätta heteronormativa ideal kring befruktning och familj ur balans.³⁰

Anna L. Weissman menar att den normativa heterosexuella reproduktionen upprätthåller en patriarkal stat, och hjälper till att dölja den rådande heteronormativiteten i samhället. Enligt Weissman kan man inte titta på juridiskt erkännande för samkönade par för att komma åt den dolda heteronormativiteten, utan man måste undersöka hur den hålls dold genom reproduktiva normer för att synliggöra den. Eftersom reproduktionsnormer uppmuntrar sexuella akter som kan leda till reproduktion, utformas staten på ett sätt som gynnar patriarkala heteronormativa familjer. Det leder i förlängningen, enligt Weissman, till att

²⁸ Andersson, 2011, s. 171-172; Andersson, 2017, s. 605-606, 609-614, 616.

²⁹ En cis-könad persons könsidentitet stämmer överens med det kön och juridiska kön som tilldelats den vid födseln.

³⁰ Dahl, 2018, s. 1022, 1034-1035.

fortlevnaden av den heteronormativa patriarkala nationsstaten upprätthålls.³¹ Även Carolina Jonsson Malm belyser reproduktionens centrala roll i upprätthållandet av nationen. Det är utifrån synen på befolkningens mängd och värde, som garantier för nationens fortlevnad, som reproduktion anses vara en nationell angelägenhet, menar Jonsson Malm.³²

Anledningen till varför den normativa reproduktionen är så viktig för den patriarkala statens fortlevnad, menar Weissman, är på grund av att de traditionella familjevärdena vilar på kvinnors heteronormativa reproduktion. Samtidigt som den reproduktiva normen bidrar till att endast legitimera en sorts reproduktion, kopplar den också samman reproduktion med kvinnlig sexualitet. Det gör också att motstånd mot icke-normativ reproduktion, enligt Weissman, är detsamma som ett begränsande av kvinnlig sexualitet. Men den icke-normativa reproduktionen och det icke-normativa föräldraskapet är också det som kan bryta samhällets patriarkala strukturer.³³

Enligt Jonsson Malm menar Judith Butler att det finns en föreställning om att reproduktionens självklara plats finns i den heterosexuella relationen.³⁴ Rydström märker oviljan att ge homosexuella tillgång till reproduktiva medel i sin jämförelse av ceremonierna för det registrerade partnerskapet och det heterosexuella äktenskapet. För det heterosexuella paret uttrycks bland annat ett ansvar för framtida generationer, men det är inte ett ansvar, menar Rydström, som staten vill att homosexuella par ska ta. Därför fanns inte någon sådan formulering med i ceremonin för det registrerade partnerskapet.³⁵ Andersson går ännu längre än att bara koppla samman reproduktion med heterosexualitet. Hon menar istället att en tanke om potentiell reproduktion existerar i varje tvåsam relation. Det gör att intima, sexuella, och potentiella familjrelationer åtskiljs av staten från andra typer av relationer. Genom föreställningen om särskilda intima relationer

³¹ Weissman, 2017, s. 279-281, 291, 296.

³² Jonsson Malm, Carolina, *Att plantera ett barn: internationella adoptioner och assisterad befruktning i svensk reproduktionspolitik*, Historiska institutionen, Lunds universitet, Diss. Lund: Lunds universitet, 2011, s. 19.

³³ Weissman, 2017, s. 277, 281-282, 292-293.

³⁴ Jonsson Malm, 2011, s. 19.

³⁵ Rydström, 2008, s. 606-608.

sammanlänkas tvåsamhet och reproduktion, på ett sätt som har mer med familj att göra än med biologisk fortplantning. Och varje tvåsam relation kommer därför, enligt Andersson, framställas som bestående av två potentiella föräldrar.³⁶

Min undersökning i förhållande till den tidigare forskningen

Normer om heterosexualitet, tvåsamhet, kärlek och reproduktion har alla studerats i tidigare undersökningar. Studierna har fokuserat både på hur de verkar inom statliga diskurser, och i samhället. Vad som är tydligt efter att ha gått igenom forskningsläget är att tvåsamhets-, kärleks- och reproduktionsnormen alla bottnar i den heterosexuella normen. Dessutom framgår det också att heteronormativitet, oftare än heterosexualitet, är det som problematiseras inom forskning. Hur normerna står i relation till varandra undersöks sällan.

I min undersökning kommer jag därför att förtydliga hur tvåsamhet, kärlek och reproduktion förhåller sig till varandra och till normen om heterosexualitet. Tillsammans menar jag att de utgör den heteronormativa grunden för den ideala kärnfamiljen, vilket jag kommer att förklara mer ingående i teoriavsnittet. Jag kommer också undersöka om heterosexualitetens roll är överlägsen de andra normerna, eller överspelad.

Lesbiskas rätt till familjebildning utgör kontexten för min undersökning, eftersom det fortfarande endast finns ett begränsat antal studier som enbart fokuserar på lesbiska kvinnor. En studie som fokuserar på lesbiskas rättigheter är också aktuell utifrån den tidigare forskningen, som har konstaterat att utvecklingen av homosexuellas rättigheter gynnat lesbiska kvinnor särskilt mycket. Samtidigt visar forskningen att lesbiska historiskt sett ofta osynliggjorts, som kvinnor och som hbtq-personer. Det gör det än mer angeläget att studera lesbiska, för att ta reda på hur det kan tänkas hänga ihop.

³⁶ Andersson, 2011, s. 175, 177.

Teori och Metod

Det teoretiska ramverket för min uppsats är både feministiskt och queerteoretiskt. Förståelsen för att den heteronormativa samhällsstrukturen är en förutsättning för mäns makt i samhället ligger till grund för utformandet av teorin.³⁷ Jag kommer i teoridelen att presentera Judith Butlers heterosexuella matris och begreppet heteronormativitet. Dessa är de grunder varpå jag själv har utformat en teoretisk matris som jag analyserar mitt material utifrån. Eftersom att patriarkatet inte är det jag ska undersöka i den här uppsatsen, kommer det feministiska perspektivet inte att diskuteras mer ingående i teoridelen.

Kopplingen mellan teori och metod förstås bäst av sambandet mellan diskurser och normativa matriser, som den heterosexuella matrisen. Såsom Sara Edenheim påpekar är den heterosexuella matrisen i sig inte en diskurs, eftersom den är mer komplex än så. Däremot är det genom olika diskurser som matrisen reproduceras, och därför är det i diskurser som den går att studera. Vissa diskurser har institutionaliserats, och på så vis fått tolkningsföreträde och legitimitet. Det betyder att en matris kan upprätthållas även om den inte återfinns i alla diskurser.³⁸ Eftersom heteronormativitet är för omfattande och komplicerat för att kunna studera i sin helhet, kommer jag i min undersökning att studera några av de diskurser som bidrar till att upprätthålla den. Jag kommer att göra en diskursanalys av materialet i min undersökning som är anpassad till mitt syfte och har grunden i Michel Foucault. För att synliggöra hur normer reproduceras kommer jag att undersöka vilka disciplinerings- och normaliseringsprocesser som kan urskiljas i materialet.

Den heteronormativa matrisen

Innan jag går igenom de teorier som min undersökning grundar sig i, vill jag presentera en del teoretiska begrepp som kommer vara återkommande under hela

³⁷ Holmberg. 1993, s. 57.

³⁸ Edenheim, Sara, *Begärets lagar: moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi*, Stockholm: Brutus Östlings bokförlag symposion, 2005, s. 51-52.

uppsatsen. En del av begreppen kan verka välkända, men eftersom de lätt kan tolkas olika, om än snarlikt, blir det viktigt att så snart som möjligt fastställa vad det är jag syftar på när jag använder dem. Begreppen som jag kommer att förklara är norm, normativitet, och maktsystem. Andersson förklarar att en gängse syn på normer är att de är ideal som utgör sociala regelsystem. Normerna är osynliga fram tills dess att de bryts. Andersson väljer att inte ansluta sig till idén om att normer enbart är regelsystem, utan menar att de är institutionaliserade värden. Varje norm, eller värde, är anpassat till den kontext i vilken den styr praktiker i. Detta gör att Andersson ser normer som beståndsdelar i ett större system. Begreppen normativitet och maktsystem hör ihop, eftersom normativiteten är ett maktsystem. Utifrån definitionen av normer som idealtyper, utgör normativitet de gränsvärden inom vilka normen fortfarande upprätthålls.³⁹ Alltså, för att passa in i normen räcker det att befinna sig inom normativitetens gränsvärden. Normativiteten är i sin tur ett maktsystem som styr vad som är innanför och utanför de normativa gränsvärdena, det vill säga vad som accepteras och vad som inte gör det.

Det teoretiska ramverk inom vilket jag förstår och tolkar mitt material grundar sig i den heterosexuella matrisen, som ursprungligen utformats av litteraturvetaren Judith Butler. Edenheim menar att den heterosexuella matrisen vilar på en treenighet där kön, könsupplevelse⁴⁰ och begär är komponenterna. Det matrisen strävar efter är att upprätthålla en heterosexuell koppling mellan kön och begär. De binära könen kvinna och man medför beteenden som är antingen kvinnliga eller manliga. Begär är ett särskilt beteende som är könat, en *bekönad sexualitet* enligt Edenheim, eftersom det kopplar samman sexualitet med könsupplevelse. Alltså förväntas inte bara en kvinna känna sig kvinnlig och bete sig kvinnligt, utan den bekönade sexualiteten gör att hon också förväntas begära en man. Frågan är hur kopplingen mellan kön och begär egentligen upprätthålls. Som Edenheim uttrycker det sker upprätthållandet genom att matrisens beståndsdelar,

³⁹ Andersson, 2011, s. 55-56, 62-63.

⁴⁰ Jag använder mig av Edenheims översättning av engelskans *gender*, istället för det ofta förekommande ”genus”, för att jag tycker det finns en poäng med att vara begreppsligt nära de texter jag själv har tagit del av.

till följd av olika naturaliseringsprocesser, framställs som *naturliga*. Samtidigt upprätthålls också den heterosexuella matrisen genom uteslutande, vilket hjälper till att skapa förståelse. Till exempel uppfattas heterosexualiteten som universell, när andra former av begär än det heterosexuella utesluts. På så vis producerar matrisen begriplighet som människor därefter orienterar sig efter.⁴¹

Den heterosexuella matrisen har inom den feministiska forskningsdiskursen i Sverige allt mer kommit att ersättas av begreppet heteronormativitet. Däremot krävs dock den heterosexuella matrisens struktur för att skapa begripliga genussubjekt, eftersom begär aldrig kan konstrueras helt skilt från kön eller genus.⁴² Det intressanta blir därför att förstå varför Andersson i sin undersökning väljer bort matrisen till förmån för begreppet heteronormativitet. Jonsson Malm förklarar heteronormativitet som diskursiva praktiker som producerar och reproducerar heterosexualitet som norm och som något naturligt.⁴³ Fanny Ambjörnsson ger en mer nyanserad beskrivning av heteronormativitet, vilken Andersson återger. Heteronormativitet är enligt Ambjörnsson de institutioner, lagar, strukturer, relationer och handlingar som upprätthåller heterosexualiteten som åtråvärd och naturlig.⁴⁴ Skillnaden mellan begreppen heteronormativitet och den heterosexuella matrisen är alltså liten, bortsett från att den heterosexuella matrisen lägger mer fokus på skapandet av kön. Anderssons teoretiserande kring monogami som en del av den konstruerade heterosexualiteten, är det som gör att hon förflyttar sin teoribildning ett steg bort från den heterosexuella matrisen. Teorin om monogamins roll i heterosexualiteten gör att tvåsamheten bör inkluderas i begreppet heteronormativitet. Resultatet av Anderssons studie visar på normen om tvåsamhetens ökade betydelse i det heteronormativa maktsystemet. Alltså, att tvåsamhet har ersatt heterosexualitet som det mest avgörande kännetecknet för att belysa diskursiva uttryck av heteronormativitet.⁴⁵

⁴¹ Edenheim, 2005, s. 45-50.

⁴² Andersson, 2011, s. 56-57.

⁴³ Jonsson Malm, 2011, s. 19.

⁴⁴ Andersson, 2011, s. 57.

⁴⁵ Andersson, 2011, s. 63-65, 174.

Ur den ovan presenterade teoretiska begreppsbildningen och förståelsen har jag genom min egen undersökning kommit att formulera en mer användbar teoretisk matris, som jag sedan grundar min analys på. Matrisen, som jag valt att kalla för *den heteronormativa matrisen*, passar mitt syfte bättre. Sista delen av teoriavsnittet blir därför en kort redogörelse för hur jag byggt upp den heteronormativa matrisen, som det kommer finnas anledning att dyka djupare i under uppsatsens sista del.

Den heterosexuella matrises beståndsdelar är som tidigare nämnt kön, könsupplevelse och begär. Dessa har jag bytt ut i den heteronormativa matrisen, som jag ämnar att analysera mitt material utifrån. Den nya treenigheten består av tvåsamhet, kärlek och reproduktion. Delarna i den heteronormativa matrisen kommer ur den tidigare forskningen, och är var och en diskursiva praktiker som redan studerats inom forskning. Syftet med Butlers matris är att genom ett upprätthållande av kopplingen mellan kön och begär, också upprätthålla den heterosexuella normen. Därför kan det eventuellt uppfattas som kontraproduktivt att konstruera en heteronormativ matris, om heteronormativitet är det som produceras av den matris som redan existerar. Jag menar att Anderssons analys av tvåsamheten är en förutsättning för att göra min heteronormativa matris begriplig och användbar. Utgångspunkten är nämligen att den heteronormativa matrisen varken vilar på, eller strävar efter att upprätthålla, en normativ heterosexualitet. Istället bygger den på normativa praktiker, som alla ursprungligen uppstått genom att diskursivt kopplas ihop med heterosexualitet, men som inte längre är kopplade till en viss sexualitet. Tillsammans utgör de normativa praktikerna grunden för att leva ett idealt liv, där bildandet av en ideal kärnfamilj är centralt. Därför är den heteronormativa matrisen mest passande för att studera om normerna som den omfattar upprätthålls genom statens reglering av lesbiskas möjlighet att bilda familj.

Disciplinering och normalisering

För att kunna analysera hur de normer, som utgör den heteronormativa matrisen, upprätthålls av staten, har jag valt att göra en diskursanalys av materialet. Diskursanalysen framhäver språkets betydelse i utformningen av samhället. Metoden lämpar sig väl, med Jonsson Malms ord, för att undersöka ”hur makt fungerar, hur kunskap produceras och hur normer (re)produceras”.⁴⁶ Av många anses Michel Foucault vara en av de som har haft störst betydelse för diskursanalysens teoretiska utveckling. Genealogin, som kommer från Foucaults genealogiska fas, intresserar sig för diskursers uppkomst, och för sambanden mellan makt, vetande och sociala praktiker. Målet med genealogin är att ta reda på vilka strukturer eller idéer från det förflutna som fortfarande lever kvar i nutid, och hur det lever kvar.⁴⁷ Eftersom min undersökning syftar till att belysa hur normer upprätthålls genom statens reglering av lesbiskas rättigheter, är den genealogiska diskursanalysen en passande metod.

Makt är centralt när man studerar diskurser. Foucault menar att makt genomsyrar samhället, och den utvecklas i relationer mellan människor.⁴⁸ När en diskurs skapas leder det till att människor kontrolleras. Makt är begränsande för en del, medan den kan innebära möjligheter för andra.⁴⁹ Det som diskursanalysen gör är att ta reda på hur makt produceras, genom att undersöka maktrelationer i olika kontexter, och vilka makttekniker som upprätthåller maktrelationerna. Ett sätt att undersöka hur staten reglerar medborgarna är att analysera hur makt och auktoritet utövas i samhället, och bidrar till att forma tankar. Trots att Foucault menar att statens auktoritet på senare tid har fått minskad betydelse, menar andra att statliga diskurser fortfarande har en överlägsen ställning i samhället.⁵⁰ Jag ansluter mig till de senare, som ställer sig kritiska till Foucault syn på att den statliga diskursens överlägsenhet skulle vara överspelad.

⁴⁶ Jonsson Malm, 2011, s. 21.

⁴⁷ Jonsson Malm, 2011, s. 21-22.

⁴⁸ Jonsson Malm, 2011, s. 23.

⁴⁹ Bergström, Göran och Boréus, Kristina (red.), *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, 3., [utök.] uppl., Lund: Studentlitteratur, 2012, s. 361.

⁵⁰ Jonsson Malm, 2011, s. 23- 25; Andersson, 2011, s. 50-51.

Den moderna staten utövar makt genom två huvudsakliga styrningsmekanismer, den disciplinerande och den normaliserande. Styrningsmekanismernas syfte är att reglera individer till att internalisera maktens krav, det vill säga till att själva anpassa sig efter maktens normer. Genom disciplinerande processer talar staten om vad som är rätt och fel. Staten kontrollerar sedan individer att rätta sig efter detta genom att utforma lagen på ett sätt som gynnar de som gör rätt, och missgynnar de som gör fel. Normaliseringsprocessen bestämmer vad som ska anses som normalt, och styr individer så att de passar in i normen.⁵¹ Diskurserna som jag undersöker byggs upp av normer, som skapats av olika disciplinerings- och normaliseringsprocesser. Därför är det de disciplinerande och normaliserande styrningsmekanismerna som analysen av materialet syftar till att lyfta fram.

⁵¹ Jonsson Malm, 2011, s. 25-26.

Lesbiskt föräldraskap och bevarad heteronormativitet

I den undersökande och analyserande delen av uppsatsen står materialet i fokus. Utifrån min teori om den heteronormativa matrisen, och med diskursanalysen som verktyg, kommer jag att titta närmre på ett betänkande av lagutskottet och föräldraskapsbalken. Betänkandet är från 2004 och behandlar en proposition där regeringen föreslår att lesbiska par ska få tillgång till assisterad befruktning. Förändringar i lagar om assisterad befruktning har också krävt ändringar i föräldraskapsbalken, och det är av den anledningen som jag är intresserad av den. Jag vill ta reda på hur staten, genom att reglera lesbiskas tillgång till föräldraskap, samtidigt upprätthåller normer om tvåsamhet, kärlek och reproduktion. Jag är också intresserad av heterosexualitetens roll i detta upprätthållande. De frågor som jag ställt till materialet är följande:

- Vilka normer går att urskilja i texterna om lesbiska kvinnors rättigheter att genomföra assisterad befruktning och att få sitt föräldraskap erkänt?
- Hur återskapas normerna genom det språkbruk och de formuleringar som används i texterna?

Analysen är uppdelad i fyra delar. Uppdelningen bygger på min tolkning av heteronormativitet utifrån den matris som jag utformat i teoriavsnittet. De diskurser som kommer att undersökas känns igen från avsnittet om tidigare forskning, och ingår alla i samma normativa ramverk.

Tvåsamhet

Jag kommer inledningsvis att redogöra för vilka normer om tvåsamhet som tar sig uttryck i mitt material, och hur texterna förhåller sig till dem. Tvåsamheten har spelat en stor roll för att inkludera lesbiska i lagen om assisterad befruktning. Faktiskt har den varit ett huvudsakligt argument för varför det ansågs lämpligt att genomföra lagändringen. Regeringen ansåg i sin propositionen att:

[E]n utgångspunkt för övervägandena i denna fråga bör vara att ett barn som kommit till med hjälp av assisterad befruktning skall ha två föräldrar och att barnet skall ha fötts av en av föräldrarna.⁵²

Lagutskottet är på den här punkten helt överens med regeringen.⁵³ En tvåsam relation är alltså, enligt regeringen och lagutskottet, en förutsättning för att ens överväga assisterad befruktning. Att parrelationen utgör kriteriet för att inkluderas av lagen om assisterad befruktning är en form av normalisering. Staten reglerar lagen på ett sätt som tydligt anger ”det normala”, det som ska ha uppnåtts av individen för att passa in. Som nämnt är normalisering som styrningsmekanism tätt kopplad till disciplinering, vilket här är tydligt. Disciplineringen i det här fallet talar om för medborgarna att tvåsamhet är rätt, medan allt annat är fel. De som passar in i tvåsamhetens norm gynnas av möjligheten att genomföra assisterad befruktning. De som däremot går emot normen missgynnas, eftersom den möjligheten inte finns för de som inte ingår i en tvåsam relation.

Förutom att det görs klart att tvåsamheten värderas högre än andra livsstilar, framstår det också som mest önskvärt att ha en biologisk och/eller genetisk koppling till sina barn. Till exempel kunde ensamstående personer ansöka om adoption, men fick inte genomgå assisterad befruktning. Det visar på ett samband mellan de två idealen tvåsamhet och biologiska barn, där den reproduktiva normen bidrar till att stärka tvåsamhetens ställning. Belöningen för de som ingick i rätt relation var inte bara all form av föräldraskap, utan det mest önskvärda sättet för reproduktion.⁵⁴ På så vis reglerade kravet på tvåsamhet inte bara en, utan två normer på samma gång.

Lagutskottet framhåller argumentet att ett barn är i behov av två föräldrar därför att det ger barnet ekonomisk, social och rättslig trygghet.⁵⁵ Däremot skriver

⁵² Bet. 2004/05:LU25, s. 6-7.

⁵³ Bet. 2004/05:LU25, s. 9.

⁵⁴ Jag är medveten om att kravet på att den som föder ett barn som blivit till genom assisterad befruktning också måste vara dess förälder, är ett sätt att förhindra surrogatmödraskap. Jag anser att det är ett skydd för kvinnors autonomi och rätt till sin egen kropp, och eftersom jag tar avstånd från surrogatpraktiker bör det kravet enligt mig finnas kvar. Surrogatmödraskap är en fråga som är för komplex att diskutera vidare i den här uppsatsen.

⁵⁵ Bet. 2004/05:LU25, s. 9.

Holmberg redan 1993 att ensamstående över 25 år kunde få rättens tillstånd att adoptera själva. Att barn som adopteras ”redan finns” sades vara en anledning till varför lagen såg ut som den gjorde.⁵⁶ Åter igen märks här hur det i den statliga diskursen görs skillnad på vem som får vara förälder till adopterade barn, och vem som får vara förälder till biologiska barn, och att det ena värderas högre. Ensamstående kvinnor fick rätt att genomgå assisterad befruktning först år 2016.⁵⁷ Att det dröjde 11 år längre för ensamstående kvinnor än för lesbiska par att ges den möjligheten, synliggör det faktum att tvåsamheten är en starkare norm än heterosexualiteten. Heterosexualiteten har visserligen utformat normen om tvåsamhet, men när fler sexualiteter inkluderas i den heteronormativa livsstilen är det tvåsamheten och inte heterosexualiteten som består. En möjlig anledning till det är att när lesbiskas utökade rättigheter bryter mot heterosexuella normer förstärks andra normer som en reaktion på det. På så vis bevaras normativiteten.

Kärlek

Vid första anblicken var kärleksdiskursen svår att utläsa i materialet. Lagutskottet skriver till exempel inget om lesbiskas kapacitet att älska ett barn, eller att ge det kärlek. Jag har varit tvungen att göra det klart för mig själv vilken roll kärlek spelar i statliga diskurser, och hur och varför konceptet kärlek används. Kärlekens diskurs har inte haft som mål att lyfta fram enskilda individers kapacitet att älska. Den har fungerat som en legitimerande faktor för att likställa homosexuella relationer med heterosexuella. Det var genom att lyfta fram hur samkönade par kände kärlek till varandra *på samma sätt* som olikkönade par, som de samkönade relationerna kunde anses vara ”lika bra” som heterosexuella. Samma typ av uppvärderande återfinns i materialet, den här gången om föräldraskap. Argumenten för att lesbiska ska få tillgång till assisterad befruktning bygger på en förförståelse av heterosexuella och homosexuella relationer som just ”lika bra”.

Mot bakgrund av forskningen om barn i familjer där de vuxna är homosexuella och om adopterade barn anser emellertid utskottet att det inte finns skäl att anta något

⁵⁶ Holmberg, 1993, s. 60, 62.

⁵⁷ SFS 2016:18, Lag om ändring i lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m..

annat än att såväl registrerade partner som homosexuella sambor generellt sett kan erbjuda även barn som kommit till genom assisterad befruktning i homosexuella relationer en god uppväxtmiljö och tillgodose de särskilda behov av omsorg och omvårdnad som barnen kan ha.⁵⁸

Forskning om homosexuella föräldrars kapacitet att ge barn en god uppväxtmiljö används som argument för att även lesbiska som genomgår assisterad befruktning kan anses vara bra föräldrar. Det nämns däremot ingen forskning på heterosexuellt föräldraskap för barn som tillkommit genom assisterad befruktning. I dess frånvaro framställs det heterosexuella föräldraskapet som något normalt och naturligt, som inte kräver forskning för att fastställa. Att heterosexuella par är bra föräldrar, som kan ge barn en god uppväxtmiljö, är här en underförstådd sanning. Homosexuellt föräldraskap däremot behöver underbyggas med forskning, vilket gör det till något avvikande. Detta skulle kunna vara ännu ett exempel på en normaliserande styrningsmekanism. Men det finns ytterligare en faktor att ta hänsyn till.

Eftersom kärlek är en förutsättning för en legitim homosexuell relation förutsätts också att de lesbiska paren har en kärleksrelation. Att en samkönad kärleksrelation är likvärdig med en heterosexuell kärleksrelation är därför också en underförstådd och outtalad sanning, som återfinns i citatet. Därav anser jag att lagutskottet inte ger uttryck för en normaliseringsprocess med heterosexualitet som föräldraskapets viktigaste kriterium. Istället framställs den monogama kärleksrelationen som det mest önskvärda typen av föräldraskap. Att lesbiska par sägs kunna ge barn omsorg underbygger detta antagande, då omsorg i vissa fall används synonymt med kärlek. Alltså är en förutsättning för att ge omsorg och kärlek åt ett barn, att föräldrarna har en relation som grundar sig i kärlek.

Reproduktion

Under den här rubriken vill jag visa hur det framgår i lagutskottets betänkande att lesbiska kvinnor kan accepteras i lagen, eftersom de passar in på den reproduktiva

⁵⁸ Bet. 2004/05:LU25, s. 10.

normen om att kvinnor bär och föder barn. Samtidigt har ett motstånd existerat på grund av den heterosexuella aspekten av normativ reproduktion, som säger att det också bör finnas med en pappa i bilden när en kvinna föder barn. I språkbruket och formuleringarna som används för att argumentera för att inkludera lesbiska i lagen, blir reproduktiva normer synliga. Att lesbiska par inkluderas i lagen om assisterad befruktning går på många sätt helt emot de heterosexuella reproduktiva normerna. Det intressanta är hur språket kan formas så att lesbiska kvinnor passar in i lagen, utan att normerna nödvändigtvis måste ge vika.

År 2001 överlämnades ett betänkande (SOU 2001:10) till regeringen av en kommitté som tillsatts två år tidigare. Kommittén hade undersökt villkoren för barn i homosexuella familjer, och kommit fram till att samkönade par borde få prövas som adoptivföräldrar samt få tillgång till assisterad befruktning. Homosexuella fick därefter, år 2003, rätten att prövas som adoptivföräldrar. Regeringen ansåg däremot att assisterad befruktning ”inte borde införas innan frågan om hur föräldraskapet för barn som då kommer till ytterligare hade övervägts.”⁵⁹ Samtidigt var det redan fullt möjligt för heterosexuella par att genomgå assisterad befruktning, också med donerade spermier. Frågan om föräldraskapet för de barn som tillkom via givarinsemination, men där föräldrarna var ett heterosexuellt par, var besvarad i lagen.⁶⁰ Trots det fanns inga förslag om att låta samma lag, som gällde för heterosexuella par, gälla för lesbiska par. Genom att fördröja en lagändring som ger lesbiska par samma rätt till assisterad befruktning, missgynnas lesbiska kvinnor för att de inte passar in i den angivna normen om heterosexuellt föräldraskap. Det är ett exempel på samspelet mellan de normaliserande och disciplinerande styrningsmekanismerna.

Att det dröjde längre tid för lesbiska att få tillgång till assisterad befruktning än för homosexuella att adoptera, säger något om oviljan att ge lesbiska kvinnor möjlighet att reproducera sig ”normalt”. Alltså, att en av barnets föräldrar också varit den som burit barnet. Samtidigt är det lesbiska kvinnors förmåga att föda

⁵⁹ Bet. 2004/05:LU25, s. 5.

⁶⁰ Bet. 2004/05:LU25, s. 6, 11.

barn, på samma sätt som heterosexuella kvinnor, som möjliggör deras inkludering i lagen. Det var också en huvudsaklig utgångspunkt i frågan om vem som får genomgå assisterad befruktning.⁶¹ Att en kvinna som föder ett barn är barnets mamma, oavsett om ägget är donerat eller kvinnans eget, är en stark biologisk reproduktiv norm och en lagstadgad rätt.⁶² Genom att kunna föda barn enligt en biologisk reproduktiv norm, utgör lesbiska kvinnor ett hot mot den heterosexuella aspekten av normativ reproduktion. I betänkandet står det så här:

Något som också, enligt regeringens mening, talar för att lesbiska par bör få tillgång till behandlingar enligt 1984 och 1988 års lagar är att barnet då garanteras möjlighet att få kunskap om sitt biologiska ursprung.⁶³

Det här anses vara ett starkt argument för lesbiskas rätt till assisterad befruktning, eftersom det skulle säkerställa att barn har rätt till information om givaren. I betänkandet konstateras att det förekommer att lesbiska par vänder sig till kliniker utomlands för att genomgå assisterad befruktning. I de fallen är personen som donerat spermier oftast anonym, medan givarna i den svenska lagen inte får anonymiseras. Ett barn som blivit till genom assisterad befruktning i Sverige har nämligen enligt lag rätt att, efter barnet fyllt 18 år, få tillgång till information om givaren.⁶⁴ Det framgår tydligt i argumentet att det anses normalt och rätt att ett barn kan ta del av information om givaren. Därför anses det också vara ett problem att lesbiska kvinnor vänder sig till kliniker utanför Sverige, bortom den svenska statens kontroll.

Vid insemination i egen regi är avsikten ibland att spermagivaren skall vara aktiv som far till barnet. Men det kan också vara så att han endast vill hjälpa det lesbiska paret att bilda familj och att hans identitet därför inte uppges vid faderskapsutredningen eller för barnet.⁶⁵

⁶¹ Bet. 2004/05:LU25, s. 6-7.

⁶² Föräldrabalk (1949:381) 7 §.

⁶³ Bet. 2004/05:LU25, s. 7.

⁶⁴ Bet. 2004/05:LU25, s. 6-7.

⁶⁵ Bet. 2004/05:LU25, s. 7.

Resonemanget inleds med att konstatera att lesbiska ibland har en avsikt att låta mannen som donerat spermier också vara dess förälder. Att det är så problematiseras inte, utan det är något som framställs som normalt, till och med önskvärt. I nästa mening presenteras det som är avvikande. Meningens inledande ord, ”men det kan också vara så” indikerar att det ibland, när lesbiska par genomgår assisterad befruktning utomlands, inte går till på rätt sätt. Statens disciplinerande processer når inte de lesbiska kvinnorna som på egen hand skaffar barn med anonyma givare. Det enda som återstår för att staten ska kunna kontrollera dem, är därför att låta lesbiska kvinnor inkluderas i den svenska lagen. Det är också större sannolikhet att lesbiska kvinnor som har möjlighet att få tillgång till assisterad befruktning i Sverige låter bli att åka utomlands. På så vis internaliserar de lesbiska paren kravet på att ge sitt barn möjlighet att få information om givaren. Lagutskottet anser, liksom regeringen, att barnets tillgång till information om givaren enligt den svenska lagen talar för att lesbiska ska inkluderas i lagen.⁶⁶

En viktig aspekt när det gäller assisterad befruktning är också barnets rätt till kunskap om sitt ursprung. [...] Barnet garanteras härigenom en möjlighet att få kunskap om sitt biologiska ursprung.⁶⁷

Argumentet om att barnet får tillgång till kunskap om sitt genetiska ursprung synliggör en intressant skillnad mellan synen på lesbiska och heterosexuella barns rätt till givarinformation. När det gäller barnen till lesbiska par, som blivit till genom assisterad befruktning, poängteras hur viktigt det är att känna till sitt biologiska ursprung. Med biologiskt ursprung åsyftas vem som donerat spermier, vems gener som barnet har fått ärva, alltså det genetiska ursprunget. Rätten till kunskap om sitt genetiska ursprung i den lag som redan fanns, som endast berörde heterosexuella par, beskrivs på ett annats sätt.

⁶⁶ Bet. 2004/05:LU25, s. 10.

⁶⁷ Bet. 2004/05:LU25, s. 10.

Ett barn som har kommit till genom assisterad befruktning har rätt att, om det har uppnått tillräcklig mognad, få del av de uppgifter om givaren som har antecknats i journalen.⁶⁸

Det heterosexuella parets barn, vars gener kommer från en givare, har rätt att få information om givaren. Inget annat ordval finns med i betänkandet för att beskriva det heterosexuella parets barns rätt till information om sitt genetiska ursprung. En givare är bara en givare, den som donerat spermier, inget mer än så. Begreppen givare och biologiskt ursprung syftar till att beskriva samma sak. Däremot är effekten av begreppen olika, vilket blir tydligt i betänkandet. Medan ”givare” inte är särskilt känsloladdat, snarare en del i den medicinska processen vid en graviditet, så är ”biologiskt ursprung” mycket mer laddat. En persons biologi kopplas till själva individen, till en identitet. Att tala om någons biologiska ursprung skapar associationer till personens föräldrar. På så vis får det lesbiska parets donator en mycket större betydelse för barnet, än det heterosexuella parets. Den som donerat spermier till ett lesbiskt par framställs ha en viktig biologisk koppling till barnet. Det skapar en bild av att staten ger de lesbiska parets barn en möjlighet att också, förutom två mammor, få ha en pappa. Normaliseringsprocessen anger att det är normalt att ha föräldrar med olika kön, och staten kan reglera lesbiska kvinnors rättigheter på ett sätt där det normala kan uppnås.

Jag menar att anledningen till varför givaren plötsligt får en betydande biologisk roll vid lesbiskas familjebildning, är att det lesbiska paret utgör ett så stort hot mot heterosexualiteten. Motviljan att inkludera lesbiska i lagen om assisterad befruktning var svår att motivera på reproduktiva grunder, eftersom de passar in i den reproduktiva normen att föda barn. Samlagets betydelse för normativ reproduktion, särskilt eftersom heterosexuella par hade tillgång till assisterad befruktning med givarinsemination, var redan överspelad. Däremot upprätthölls fortfarande normen om heterosexuellt föräldraskap, fram tills det att lesbiska kvinnor hittade sätt att bli gravida på utanför den svenska lagens räckvidd.

⁶⁸ Bet. 2004/05:LU25, s. 6.

Tidigare i texten nämnde jag att genom att inkludera lesbiska i lagen om assisterad befruktning, kunde staten också reglera hur information om givaren hanterades. Men förutom det blev även lesbiska kvinnors föräldraskap möjligt för staten att kontrollera. Fastställandet av föräldraskapet hade användas som ett argument för att skjuta upp diskussioner om lesbiskas rätt till assisterad befruktning. Antagligen ansågs det knepigt att frångå principen ”mamma och pappa” om barnet fötts av sin ena förälder. När tiden var mogen att diskutera assisterad befruktning för lesbiska, fanns det motioner som förespråkade införandet av en föräldraskapspresumtion.⁶⁹ Lagutskottet bemötte den frågan så här:

Därmed uppkommer även frågan om föräldraskapet för en registrerad partner bör presumeras på liknande sätt som faderskapet för en gift man. En annan fråga är om det behövs åtgärder för att ytterligare förbättra barnets möjligheter att få kunskap om sitt biologiska ursprung.⁷⁰

Frågan om att förenkla fastställandet av föräldraskap för lesbiska par väcker behovet av att även förbättra tillgång till information om givare. Kopplingen mellan lesbiskt föräldraskap vid assisterad befruktning och det ”biologiska ursprunget”, som syftar till att lyfta givarens betydelse för barnet, blir här än mer tydlig. Detta underbygger mitt antagande om att lesbiskt föräldraskap via assisterad befruktning hotar den heterosexuella reproduktiva normen. Fastställandet av föräldraskap kommer undersökas närmre under nästa rubrik.

Heterosexualitet

I den sista delen av min undersökning vill jag visa hur normen om heterosexualitet som förutsättning för ett lyckat föräldraskap fortfarande finns kvar, även efter att lesbiska kvinnor tilläts genomgå assisterad befruktning. I föräldraskapet finns idag en del skillnader mellan fastställandet av föräldraskap

⁶⁹ Bet. 2004/05:LU25, s. 12.

⁷⁰ Bet. 2004/05:LU25, s. 12.

för lesbiska par och för heterosexuella par som genomgått assisterad befruktning. För lesbiska par gäller följande:

Om modern har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen [...] med samtycke av en kvinna som var moderns make, registrerade partner eller sambo [...] ska den som har lämnat samtycket anses som barnets förälder.⁷¹

För heterosexuella par gäller istället att:

Om modern har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen med samtycke av en man som var hennes make eller sambo [...] ska vid tillämpningen av 2-5 §§ den som har lämnat samtycket anses som barnets far.⁷²

Även i de fall då ett heterosexuellt par har använt donerade spermier, förutsatt att det skett enligt lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m., gäller vad som står skrivet i citatet ovan.⁷³ Tre saker är intressant här. Det första är att ett heterosexuellt par efter assisterad befruktning fastställs som barnets mor och far. Ett lesbiskt par å andra sidan kommer efter fastställande av föräldraskap vara barnets mor och förälder. När homosexuellas rättigheter infrias brukar det kallas att homosexuella likställs de med heterosexuella. Men hur likställs det lesbiska paret med det heterosexuella i den här formuleringen? Det är inte ett likställande där parets kön eller kvinnornas sexualitet erkänns, som för det heterosexuella paret. Istället används språket på ett sätt som utmålar de nyblivna föräldrarna som en mor och en till, en som är något annat. Endast den som bär barnet är dess moder, medan den andra föräldern, oavsett kön, inte är det. Att den lesbiska kvinnan i föräldraparet, som inte burit och fött barnet, inte benämns som barnets mor, gör att hennes moderskap och parets sexualitet osynliggörs. Detta osynliggörande får det lesbiska föräldraskapet att ses som något avvikande, som inte är fullt ut accepterat. För att lesbiska ska godkännas som föräldrar behöver kvinnornas sexualitet osynliggöras. Det påminner om hur homosexuellas sexualitet förminskades i utbyte mot att inkluderas i kärlekens diskurs, vilket

⁷¹ Föräldrabalk (1949:381) 9 §.

⁷² Föräldrabalk (1949:381) 8 §.

⁷³ Föräldrabalk (1949:381) 8 §.

krävdes för att lagen om samkönad samlevnad skulle kunna gå igenom. Genom den disciplinerande styrningsmekanismen formuleras lagen på ett sätt som tvingar in det lesbiska paret i normen om det heterosexuella föräldraskapet, samtidigt som deras sexualitet osynliggörs.

Det andra som blir intressant med ordvalen förälder och far är att det skapar en skillnad mellan begreppet far och mor. Eftersom en man fastställs som barnets far också när paret genomgått en givarinsemination, finns egentligen inte någon bestämd biologisk eller genetisk koppling till faderskapet. Faderskapet som fastställs är baserat på parets relation, och är därför ett socialt faderskap. Föräldraskapet för den kvinnan i ett lesbiskt par som inte själv föder barnet är den kvinnliga motsvarigheten till det sociala faderskapet, ett socialt föräldraskap. Moderskapet däremot reserveras åt de kvinnor som föder barnet. Moderskapet är därför inte något socialt, som de andra formerna av föräldraskap, utan biologiskt. I lagen om föräldraskap vid adoption benämns inte någon som mor eller far, endast som förälder.⁷⁴ Det stärker antagandet om synen på moderskap som något biologiskt och föräldraskap som något socialt. Den här aspekten tillför även ytterligare djup till analysen under föregående rubrik, om barnets rätt till information om givaren. Biologins stora betydelse för faderskapet, som betonas i betänkandet, framstår som en konstruktion, vilken var nödvändig för att stärka normen om att alla barn bör ha en pappa och en mamma.

Det tredje som skiljer fastställandet av föräldraskapet åt är att tillämpandet av 2-5 §§ endast gäller det heterosexuella paret. För att förstå vad det innebär behöver man först läsa faderskapspresumtionen, 1 § i föräldrabalken, som säger:

Är vid barns födelse modern gift med en man, ska denne anses som barnets far, om inte annat följer av 2 §.⁷⁵

⁷⁴ Föräldrabalk (1949:381), 4 kap, 1-23 §§.

⁷⁵ Föräldrabalk (1949:381) 1 §.

Alltså, om modern är gift med en man kommer han att anses vara barnets förälder. Det gäller också för heterosexuella par som genomgått assisterad befruktning med donerade spermier. Däremot ska föräldraskap för heterosexuella par som inte är gifta istället fastställas genom bekräftelse eller dom, vilket står i föräldrabalken 3 §.

Om det inte är fråga om fall som avses i 1 § eller om rätten har meddelat förklaring enligt 2 § första stycket, fastställs faderskapet genom bekräftelse eller dom.⁷⁶

Fastställandet genom bekräftelse eller dom gäller också vid fastställande av föräldraskap för lesbiska, vilket lagutskottet och regeringen föreslog i betänkandet och propositionen från 2004.⁷⁷ Fortsättningen på föregående citat lyder: ”I fall som avses i 9 § fastställs i stället föräldraskapet för en kvinna.”⁷⁸ Återigen går det att se att den lesbiska kvinnan fastställs som förälder och inte som moder. Men vad som blir synligt här är att det inte gjorts något likställande mellan det lesbiska och det heterosexuella paret i fråga om presumerat föräldraskap. Giftna lesbiska par, tillsammans med registrerade partners och sambos, hamnar under samma lag som heterosexuella sambos. Giftna heterosexuella par får jämfört med andra parrelationer en särställning i lagstiftningen.

Avsaknaden av en föräldraskapspresumtion i lagen synliggör två saker. För det första har staten inte, som den då sittande regeringen utlovade för 15 år sedan, återkommit i frågan om att utforma en föräldraskapspresumtion.⁷⁹ Det verkar helt enkelt inte finnas något större intresse av att göra lagen mer jämlik mellan lesbiska och heterosexuella. För det andra bevisar det heterosexualitetens primat i frågor om familjebildning. Om en kvinna som föder barn efter en givarinsemination har en manlig eller kvinnlig partner, är det i praktiken egentligen ingen skillnad. Ändå existerar faderskapspresumtionen för att

⁷⁶ Föräldrabalk (1949:381) 3 §.

⁷⁷ Bet. 2004/05:LU25, s. 8, 11.

⁷⁸ Föräldrabalk (1949:381) 3 §.

⁷⁹ Bet. 2004/05:LU25, s. 12.

underlätta mannens väg till ett fastställande av föräldraskap. Ett föräldraskap där han dessutom benämns som far, medan den lesbiska kvinnan blir barnets förälder. Normen om heterosexuellt föräldraskap smalnas av ytterligare eftersom faderskapspresumtionen endast gäller gifta par. Lagen bestämmer att gifta heterosexuella par, med en monogam kärleksfull relation, är den mest önskvärda grunden för familjebildning. Utformningen av lagen normaliserar den ideala familjekonstellationen, och ser till att den är mest lättåtkomlig. Utifrån normen kontrolleras därefter medborgarna, och genom disciplinerande styrningsmekanismer gynnas de som passar in i den med enklare lagar. Samtidigt blir vägen att få samma föräldraskap erkänt krångligare för de som inte passar in i normen.

I socialutskottets betänkande ”Modernare regler om assisterad befruktning och föräldraskap” från 2017/18, finns ett ställningstagande från en vänsterpartist som berör lesbiska kvinnors tillgång till assisterad befruktning. Det lyder som följer:

Jag anser att det för de lesbiska par och ensamstående kvinnor där kvinnan som ska bära barnet inte har problem med infertilitet vore enklare att söka sig till en barnmorskemottagning för att få hjälp med inseminationen i stället för att behöva ställa sig i kö till ett sjukhus.⁸⁰

Om ett förslag som detta går igenom, betyder det att den assisterade befruktningen inte längre bygger på en princip om heterosexuell infertilitet. Det skulle innebära att lesbiska kvinnors föräldraskap via assisterad befruktning, tar ytterligare ett kliv bort från den heterosexuella reproduktiva normen. Det steget kan vara det sista, innan alla spår av heterosexualitet försvunnit ur lagen som reglerar lesbiska kvinnors tillgång till assisterad befruktning. Därefter kvarstår heteronormativiteten som den enda reglerade normen. Dock baseras tillgången till assisterad befruktning fortfarande på kunskap om heterosexuell infertilitet, och inte heller verkar heterosexualitetens närvaro vara särskilt nära att försvinna ur föräldraskapet.

⁸⁰ SFS 2017/18:SoU20 Modernare regler om assisterad befruktning och föräldraskap, s. 37.

Avslutande diskussion

Syftet med min uppsats var att undersöka relationen mellan normer om heterosexualitet, tvåsamhet, kärlek och reproduktion. Jag ville ta reda på hur staten, genom att reglera lesbiska kvinnors reproduktiva rättigheter, återskapar dessa normer. För att kunna göra det utformade jag i teoridelen en heteronormativ matris, som är uppbyggd av tvåsamhet, kärlek och reproduktion. Delarna i matrisen är alla formade av en normativ heterosexualitet, och utgör en heteronormativitet. Eftersom fler sexualiteter innefattas av lagen, och synliggörs i samhället, har heterosexualiteten roll minskat, men normerna som utgör den heteronormativa matrisens kvarstår. Matrisen är mitt underlag för diskussion i uppsatsens avslutande del.

I min undersökning ville jag ta reda på vilka normativa grunder som lesbiska kvinnors rättigheter att genomföra assisterad befruktning och att få sitt föräldraskap erkänt vilar på. För att göra det ställde jag till mitt material frågan: ”Vilka normer går att urskilja i texterna om lesbiska kvinnors rättigheter att genomföra assisterad befruktning och att få sitt föräldraskap erkänt?” Jag ville också undersöka om dessa normer återskapas i de nya lagarna som trätt ikraft, där lesbiska kvinnor är inkluderade. Frågan som jag ställde för att kunna analysera det var: ”Hur återskapas normerna genom det språkbruk och de formuleringar som används i texterna?” I den avslutande diskussionen kommer jag inledningsvis att redogöra för vad jag, utifrån dessa frågor, har kommit fram till i min undersökning av materialet. Jag kommer att gå djupare in i det teoretiska ramverk som jag utformat för undersökningen, och diskutera heterosexualitetens roll mer ingående. Därefter kommer jag att återkoppla till de övergripande funderingarna ur problemformuleringen, samt till Holmbergs analys, för att undersöka om den fortfarande är gångbar. Avslutningsvis kommer jag att ge förslag på vad som kan undersökas i kommande studier, och i framtida forskning.

Den starkaste grunden var på lesbiskas rätt till assisterad befruktning infriades var normen om tvåsamhet. I lagutskottets betänkande var det tydligt att tvåsamheten vägde tyngst för att tanken på föräldraskap och familjebildning skulle vara möjlig. Det visar också att heterosexualitetens normativa ställning inte är lika bestående som den ideala bilden av en monogam relation. Tvåsamhetens överordnade ställning framhävs ytterligare av att ensamstående kvinnors tillgång till assisterad befruktning dröjde 11 år längre än för lesbiska par. Kärlek som norm utläses i materialet i relation till tvåsamhetens krav för familjebildning. Mot bakgrund av att kärlek i den statliga diskursen använts som argument för att uppvärdera homosexuella relationer, får kärleken en betydande roll. Två personers kärlek till varandra blir indirekt ett kriterium för att de ska anses vara passande som föräldrar.

Normer om reproduktion var mest förekommande i materialet, och en viktig grund för inkludering av lesbiska i lagen om assisterad befruktning. Den reproduktiva normen visade sig vara komplex, eftersom den kunde ses från två håll. Den reproduktiva normativiteten, rent biologiskt, gjorde att lesbiskas tillgång till assisterad befruktning inte problematiserades i praktiken. Eftersom barnet skulle bäras av sin mor och födas ”normalt”, och eftersom heterosexuella par kunde genomgå assisterad befruktning med donerade spermier, fanns inga reproduktiva grunder för att neka lesbiska den möjligheten. Däremot framträdde i materialet en heterosexuell aspekt av den reproduktiva normen, vilken hotades av lesbiskt föräldraskap genom assisterad befruktning. Det lesbiska föräldraskapet kopplades samman med barnets möjlighet till information om sitt biologiska ursprung, och givaren gavs en betydande roll. För det heterosexuella paret däremot har varken givaren eller det biologiska ursprunget en större betydelse för barnet, utöver att informationen om givaren ska finnas dokumenterad. I materialet syns den heterosexuella normen, förutom i samband med reproduktion, främst i föräldraskapets utformning. Det heterosexuella paret gynnas i lagen, både genom att deras föräldraskap erkänns kopplat till deras kön, vilket också vittnar om parets sexualitet, och genom faderskapspresumtionen. Jag menar att båda

kvinnorna i ett lesbiskt par kan benämnas som barnets mor, samtidigt som det framgår vem som fött och vem som inte fött barnet. Den ena kvinnan kan till exempel benämnas som biologisk moder, och den andra som moder.⁸¹

Den andra frågan som jag har undersökt är hur texterna i materialet, och de nya lagar som idag reglerar erkännandet av lesbiskas föräldraskap, återskapar de omtalade normerna. Med hjälp av diskursanalys har jag identifierat olika styrningsmekanismer i materialet, i form av normaliserande och disciplinerande processer, som jag har lyft fram i analysen. När staten använder dessa styrningsmekanismer, bidrar det till att normerna upprätthålls och efterföljs. Jag menar att de normaliserande processer som lagutskottet producerar i betänkandet skapar ett ramverk inom vilket lesbiskt föräldraskap via assisterad befruktning förstås än idag. Betänkandet har kontrollerat hur de lagar som styr assisterad befruktning och fastställande av föräldraskap idag ser ut, vilket är ett resultat av den disciplinerande styrningsmekanismen. Både min egen undersökning och den tidigare forskningen visar att normer om tvåsamhet, kärlek, reproduktion och heterosexualitet fortfarande existerar i dessa lagar.

Undersökningen har också visat på relationerna mellan normerna i den heteronormativa matrisen, och vilken ställning heterosexualitet har gentemot den heteronormativa matrisens delar. Det är genom heterosexualiteten som normerna om tvåsamhet, kärlek och reproduktion skapats, och även genom den som de återskapas. På så vis är heterosexualiteten ständigt närvarande i formandet av hur heteronormativiteten ser ut, men den är i sig själv inte längre ett nödvändigt kriterium för att uppnå normen. Det kan förklaras eftersom normativiteten är ett statligt reglerat maktsystem, vilket presenterades i teoridelen. Normativiteten är de gränsvärden inom vilka normer upprätthålls, och staten styr vart gränsvärdena för normen går. Jag menar att heterosexualiteten bör utläsas som den grundläggande normen i maktsystemet, eftersom den återkommer och är närvarande i hur heteronormativiteten utformas. Däremot har staten förflyttat

⁸¹ Distinktionen mellan vem av föräldrarna som burit och som inte burit barnet är viktig, till exempel för att vara medveten om eventuella ärftliga sjukdomar.

gränsvärdena för normen, vilket har vidgat normativiteten. Alltså är heterosexualliteten fortfarande normen, men den utvidgade gränsen för att passa in i normen kräver inte heterosexuallitet i sig. De nya gränsvärdena för att ingå i heterosexuallitetens norm, det vill säga heteronormativiteten, är att passa in i normerna som utgör den heteronormativa matrisen. Därför kan till exempel lesbiska par idag, genom assisterad befruktning, passa in i heteronormativiteten. Materialet som jag har undersökt är en del i den statliga processen att utvidga normativitetens gränsvärden.

De övergripande funderingar som jag hade i problemformuleringen fokuserade på om, och hur, lesbiska gynnas mest bland hbtq-personer av ny lagstiftning som berör homosexuellas rättigheter. Jag undrade om det var möjligt, med tanke på att lesbiska så länge varit en marginaliserad grupp inom hbtq-rörelsen. Det min undersökning har visat är varför och hur lesbiskas anpassning in i ett heteronormativt system är möjlig. Framförallt är det på grund av att lesbiska kvinnor kan passa in i den reproduktiva normen att föda barn, tack vare tillgång till assisterad befruktning. Däremot har assimileringen in i ett heteronormativt system krävt att lesbiskas sexualitet förminskas. Osynliggörandet av den lesbiska sexualiteten har varit en förutsättning för att kvinnornas föräldraskap ska erkännas. Har lesbiska då gynnas av lagarna mest? Å ena sidan kan de som kvinnor bära sina egna barn. Å andra sidan måste de som homosexuella *och* kvinnor ”tona ner” sin sexualitet ytterligare, för att fullt ut ta del av den normativa livsstilen med familj och barn. Ur ett feministiskt perspektiv ser jag det därför som att hbtq-personers rättigheter har utvecklats, och förbättras successivt hela tiden. Men lesbiska kvinnor i synnerhet är inte särskilt privilegierade, jämfört med andra hbtq-personer, bara för att de kan föda barn eller för att de är kvinnor.

Jag anser att Holmbergs analys när den skrevs 1993 stämde, men att den idag bara är till hälften gångbar. Hon menar att heterosexualliteten är ett maktsystem och den norm som staten upprätthåller. Heterosexualliteten är, enligt Holmberg, den enda sexualiteten som premieras av staten. Holmberg skriver att

heterosexualiteten institutionaliseras av staten, och att staten normerar medborgarna till heterosexualitet. Min analys visar också på heterosexualiteten som norm, men inte som en obligatorisk sexualitet utan som en indikator på heteronormativitet. Skillnaden är förstås inte konstig med tanke på vilka rättigheter homosexuella hade i Sverige 1993 (nästan inga) och vilka rättigheter som homosexuella har 2019.

Det teoretiska ramverk som den heteronormativa matrisen utgör har prövats för första gången i min uppsats. Eftersom kontexten för min undersökning var lesbiska kvinnors rätt till assisterad befruktning, var matrisen användbar för att komma åt de normer som jag ville undersöka. Däremot visade det sig i materialet att en del normer var mer framträdande än andra. Hur normer om kärlek upprätthålls framträdde inte jättetydligt i betänkandet och i föräldrabalken, medan reproduktiva normer framträdde desto mer. Den heteronormativa matrisen hjälpte mig att komma bort från *sexualiteten* i heteronormativiteten, vilket jag anser är matrisens starkaste sida. Eftersom lesbiska, såväl som andra hbtq-personer, i sig själva bryter mot normativ heterosexualitet, är den heteronormativa matrisen passande för att undersöka normer i en hbtq-kontext.

Den heteronormativa matrisens delar, tvåsamhet, kärlek och reproduktion, utgör enligt mig grunden för en normativ kärnfamilj. Det heteronormativa livet framställs som mest lyckat om det resulterar i en långvarig parrelation, barn och familjebildning. Familjen har inte diskuterats mer ingående eller varit mitt huvudsakliga fokus i den här uppsatsen. Hur normer kring familjebildning ser ut i relation till heteronormativitet är därför en möjlig studie för framtiden. En sådan studie skulle kunna innefatta bland annat kvinnlig sexualitet, moderskap, frivillig barnlöshet, ensamstående föräldrar eller familjer med fler än två föräldrar. Även ett tydligare intersektionellt perspektiv är välkommet i framtida forskning, eftersom jag i min undersökning inte har fokuserat särskilt på faktorer som klass eller etnicitet i relation till lesbiska kvinnor. Kommande studier kan också gå djupare in i hur lagstiftning förhåller sig till biologi, genetik och socialt

föräldraskap. Vad händer till exempel när ett lesbiskt par genomgår assisterad befruktning, och den ena kvinnan donerar ägg till den andra kvinnan, som bär barnet?

Referenslista

Material

Bet. 2004/05:LU25 Assisterad befruktning och föräldraskap.

Föräldrabalk (1949:381).

Böcker

Andersson, Catrine, *Hundra år av tvåsamhet: äktenskapet i svenska statliga utredningar 1909-2009*, Lund: Arkiv förlag, 2011.

Bergström, Göran och Boréus, Kristina (red.), *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, 3., [utök.] uppl., Lund: Studentlitteratur, 2012.

Edenheim, Sara, *Begärets lagar: moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi*, Stockholm: Brutus Östlings bokförlag symposion, 2005.

Jonsson Malm, Carolina, *Att plantera ett barn: internationella adoptioner och assisterad befruktning i svensk reproduktionspolitik*, Historiska institutionen, Lunds universitet, Diss. Lund: Lunds universitet, 2011

Artiklar

Andersson, Catrine, Governing through love: same-sex cohabitation in Sweden, *Sexualities*, vol. 20 nr. 5-6, 2017: 604-621.

Dahl, Ulrika, Becoming fertile in the land of organic milk: lesbian and queer reproductions of femininity and motherhood in Sweden, *Sexualities*, vol. 21 nr. 7, 2018:1021-1038.

Holmberg, Carin, Välfärdsstaten och den obligatoriska heterosexualliteten, *Sociologisk forskning*, vol. 30 nr. 4, 1993: 56-67.

Rydström, Jens, Legalizing love in a cold climate: the history, consequences and recent developments of registered partnership in Scandinavia, *Sexualities*, vol. 11 nr. 1/2, 2008:193-226.

Weissman, Anna L, Repronormativity and the reproduction of the nation-state: the state and sexuality collide, *Journal of GLBT family studies*, vol. 13 nr. 3, 2017: 277-305.

Offentligt tryck

SFS 2005:434 Lag om ändring i föräldrabalken.

SFS 2005:443 Lag om ändring i lagen (1984:1140) om insemination.

SFS 2009:254 Lag om ändring i föräldrabalken.

SFS 2016:18 Lag om ändring i lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m..

SFS 2017/18:SoU20 Modernare regler om assisterad befruktning och föräldraskap.

SOU 2007:17 Äktenskap för par med samma kön - Vigsselfrågor: Betänkande av Äktenskaps- och partnerskapsutredningen.

Webbsidor

Sveriges riksdag, Så arbetar utskotten, 2019, <https://www.riksdagen.se/sv/sa-funkar-riksdagen/arbetet-i-riksdagen/sa-arbetar-utskotten/> (Hämtad 2019-05-30).